

samo Ján Palárik (1822—1870, katoliški duhovnik), ki si je s svojimi ljudskimi igrami pridobil veliko popularnost. Z igro »Drotár« (»Piskrovez«) so 1863 celo odprli hrvatsko narodno gledališče v Zagrebu. »Piskrovez« (1860) ter igra »Pomirjenje ali dogodivščine pri dožetkih« (1862) še danes najdeta pot na oder, ker sta napisani odrsko spretno in ugajata zaradi konkretnih oseb ter optimizma, ki ga diha rahlo idealizirano ljudsko življenje.

Tesno omejeni prostor me je pri orisu slovaške romantike nujno vodil v poenostavljanje. Predstavil sem le nekaj glavnih ustvarjalcev in poudaril nekaj bistvenih potez. Kljub temu smo videli, kako je romantika pri Slovakah eno najpomembnejših in najplodnejših obdobj njihove nacionalne literature in kulture sploh.

SLOVNIŠKE IN PRAVOPISNE DROBTINE

Število : številka

Matematiki in matematično misleči ljudje natančno ločijo obe besedi: številka je pisno znamenje za število, kakor je črka znamenje za glas.

Pri samostalnikih samih v pomenski ločitvi še ni velikih težav, dasi se oba izraza tudi med seboj zamenjujeta: n. pr. številke nam povedo to in to, prav: števila nam povedo. Ta zamenjava mora biti že stara. Latinščina pozna samo numerus za naše »število« in »številko«. V pozni latinščini so za oznako številke rekli nota numeri »znamenje za število«. Ločitev med »številom« in »številko« je prišla od Arabcev (arab. zifron »ničla«). Nem. Ziffer, ital. cifra, franc. chiffre, angl. cipher so torej arabske izposojenke iz srednjega veka. Slovenska izposojenka cifra je prišla k nam preko nemščine, kakor dokazuje začetni »c«. Ko so pa naši puristi v prejšnjem stoletju začeli čistiti slovenščino, so tudi za »cifro« morali najti domač izraz. In tako so k čr-ka, ki so si jo razlagali iz črt-ka (Pleteršnik), napravili tudi števil-ka k »število«. Toda beseda število je samo slovenska, mlajša tvorba. Starejši slovenski slovarji imajo še prvotno slovansko čislo (od glag. čisti, čitati) v pomenu »število«. Pleteršnik navaja za ta stari pomen tudi Trubarja, Krelja in Dalmatina. Ni mi pa znano, ali se danes beseda čislo v pomenu število še kje po Slovenskem rabi, pač pa poznata besedo v pomenu rožnega venca prleščina in prekmurščina. Pleteršnik jo v tem pomenu smatra za hrvaško izposojenko, pa ni verjetno, saj ta del cerkveno in politično ni nikdar pripadal Hrvaški. In ker je bila beseda v prejšnjih stoletjih očitno v rabi tudi po Koroškem, Dolenjskem in Notranjskem, moremo reči, da gre v prekmurščini in prleščini za staro besedo s konkretiziranim pomenom.

Vrnimo se k besedi število. Njene očitne sestavine so: šte-v-ilo. Koren šte- je iz današnjega nedoločnika šteti. Toda nedoločnik šteti je mlad, narejen po sedanjiku štèm iz čbtq; k štèm

je po analogiji k m r è m — m r é ti ipd. nastalo tudi št é ti (Ramóvš, Morfol. 139). Sedanjik š tem je moral v slovenščini nastati nekako v drugi polovici 15. stoletja, analogični nedoločnik št é ti pa gotovo še kasneje, nekako v 16. stoletju. Iz nedol. osnove šte- se je takrat moral še delati prvi tvornopretekli deležnik na -v: šte v (prim. v po-štev priti, vštevši). Na osnovo šte v- se je pritaknil kot nekaj sekundaren slovenski sufiks -ilo.

Toliko o nastanku, tvorbi in pomenu samostalnikov šte vilo in šte vilka. Kako se glasijo pridevniki od obeh samostalnikov? Od šte vilo — šte vilen, od šte vilka pa šte vilčen. Toda pridevnik šte vilen nam je danes domač le v pomenu nem. zahlreich, t. j. v velikem številu, mnogo. Cigale je v Terminologiji še rabil »številno razmerje« za nem. Zahlenverhältnis, pa se ni prijelo; namesto tega so povečini rabili »številčno razmerje«, kar v resnici pomeni »razmerje šte vilk«, kakor nam kaže gornja izpeljava pridevnika šte vilčen -čna -o. Kako torej iz te zagate?

Poti sta dve: 1. opisovanje z rodilnikom (razmerje šte vil) ali pa 2. nova pridevniška tvorba z obrazilom -ski (šte vilski). Dovoljeni sta obe možnosti. Pridevnik šte vilski od šte vilo ima tudi A. Vavnala Matematična terminologija. Lj. 1953.

Zanimivi so naslednji primeri: ... škoda, ki se ne da šte vilčno določiti (prav: s šte vilom). »Šte vilčni eksistenčni minimum« pač ni eksistenčni minimum šte vilk; najbrž gre za »šte vilski« (ker se da s šte vilom izraziti) eksistenčni minimum. Prav bo pač le tudi: šte vilska (ne: šte vilčna) ugotovitev, šte vilska (ne: šte vilčna) vsota lastne valute; po šte vilu (ne: šte vilčno) določiti dopustne izdatke.

Toda samo pristojni strokovnjaki, ki se jih izrazi tičejo, bodo mogli strogo ločiti, ali gre za šte vilo ali šte vilke v primerih: šte vilčni vrstni red posameznih premoženjskih delov, ki so razvidno izkazani na posameznih kontih v posebnem kontnem načrtu. Šte vilčna istoimenska denarna vrednost. Šte vilčna označba kontov. R. Kolarič

Raba nekaterih glagolov

Ljudje pogosto sprašujejo, kako naj pravilno imenujejo delo, ki ga opravlja kdo pri stroju, da ta prav dela. Voditi stroj, upravljati stroj, posluževati stroj, vsi ti izrazi ne zvene prav ljudsko. Menim, da je izraz »streči stroju« v tem pomenu prav dober. Seveda je to prenesen pomen. Strežemo gostom, bolnikom. Stroj ne more sam delati, če mu ne damo vodila, energije in podobnega, če mu torej ne strežemo.

Še na neki drug glagol bi rad ob tej priložnosti opozoril: ravnati. Raba tega izraza je v ljudskem govoru kaj pogostna, v pogovornem jeziku izobražencev pa že redka. Ravnati ne pomeni le nekaj ravno delati. Ravnamo na primer konja, kadar vozimo; ravnamo plug, kadar orjemo. Ponekod ravnajo živino, konje, kokoši, prašiče itd., to se pravi, da jih rede, goje. »Komaj štiri repe lahko ravna«, se reče o nebogatem kmetu. Kaj ravnaš? je ponekod toliko kakor: kaj delaš? Ravnati les za kupčijo

se pravi: sekati, pripravljati les za kupčijo. Tudi povratnik »ravnati se« je za marsikaj uporaben: ravnati se po kom, ravnati se na ples. Ravnati grobove, to je skrbeti za grobove, je gotovo dober izraz. In naposled: »ravnati stroj« v pomenu »streči stroju« bi bilo po mojem tudi pravilno, ker bi bilo po duhu govorice slovenskega kmeta, ki ravna plug, ko orje.

Ivan Tominec

O nekaterih prislovnih izrazih

Kaj je lepše in boljše: vsakodnevno se pogovarjamo o tem, vsak dan se pogovarjamo o tem ali dnevno se pogovarjamo o tem? Vsakodnevno, vsak dan in dnevno so tu prislovno rabljeni izrazi, označujejo čas, ko se vrši dejanje, izraženo z glagolom. »Vsak dan se pogovarjamo« je gotovo pravilno, saj tako splošno govore. Pridevnik k »vsak dan« je vsakdanji, prislov k temu pridevniku pa ni v rabi, ker rabi v ta namen prislovni izraz »vsak dan«. Vsakodneven in prislov vsakodnevno sta nepotrebni tvorbi, ki ju ne moremo priporočati. K samostalniku dan imamo pridevnik dneven in prislov dnevno. Govorimo o dnevnem delu v nasprotju z nočnim delom. Dnevni zaslužek je zaslužek, ki ga prejmemo za delo enega dne. Dnevno zasluži toliko in toliko je isto kot na dan zasluži toliko in toliko. Za tenka ušesa pa ni isto kot vsak dan zasluži toliko in toliko, zato bi tudi ne mogli priporočati stavka v obliki: dnevno se pogovarjamo o tem, temveč bomo rekli: vsak dan se pogovarjamo o tem.

Ivan Tominec

O treh ljudskih izrazih

Tovarišica L. M. je podvomila, da so izrazi »ranku, cijaziti in zateti« slovenski. Oglejmo si jih po vrsti!

Najprej »ranku«. Takole pripoveduje dvomljivka: Peljala sem se v avtobusu. Prisedla je znanka iz okolice Velikih Lašč. Ta je v kratkem času rabila to besedo kakih dvajsetkrat, med drugim je rekla: Je ranku že zima, tako me zebe.

Prav v tej obliki besede v knjižnem jeziku sicer ne rabimo, je pa slovenska. »Je ranku poglavar med njimi.« Meščan bi v svojem pogovornem jeziku najbrž rekel: Je tako rekoč ali je nekak poglavar med njimi ali pa tudi: je ravno ko poglavar med njimi. Iz »ravno ko« do »ranku« ni v ljudskem govoru preveč dolga pot.

»Cijaziti«. Naj bo ta beseda takega ali drugačnega izvora, iz splošne rabe, tudi knjižne, je ne bomo izločili. Rabil jo je že prvi slovenski pisatelj Primož Trubar, za njim drugi. Tudi Slovenski pravopis ima izraz v slovarju. Pomeni pa počasno vozarjenje.

Tretji izraz, o katerem dvomi naša prijateljica, da je slovenski, je glagol »zateti«. Iz primera, ki mi ga je navedla, je pomen izraza lepo razviden: »Opazoval sem otroke, ali bodo zateli vlak.« Hotel je reči: ali bodo še ujeli vlak, prišli še o pravem času in se z vlakom odpeljali.

Izraz *zateti* je pristna slovenska in slovanska beseda. V nesestavljeni obliki »teti, tne« v pomenu »sekati« besede sicer ne rabimo več. Vsi pa poznate tnalno istega izvira v pomenu prostor, kjer sekajo drva, ali pa hlod, na katerem drva cepijo. Sestavljeni glagol *zateti*, zatnem je v ljudski govorici še dovolj živ. *Zateti* sekira v hlod pomeni zasekati sekira v hlod. Če s sekira, krampom zasekam v hlod, ga ujamem, ulovim. Tako je po tem naravnem in razumljivem pomenskem prehodu dobil glagol *zateti* pomen »zagrabiti, prijeti, uloviti«. Noč me je *zatela*, pogosto slišimo.

Ti trije primeri dokazujejo, da so v ljudski govorici še živi izrazi, ki so jih meščani že pozabili.

Ivan Tominec

Tehniki že delamo za strokovni izraz

Z velikim zadoščenjem smo prebrali prispevek Brana o skrbi za lepo strokovno besedo. Kar je zapisal, nas je še podkrepilo v prepričanju, da je naše delo potrebno in koristno, pa tudi vsak dan manj odločljivo.

Zdaj je pa že treba povedati, da smo te vrstice napisali v tehniški sekciji pri terminološki komisiji Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Delujemo že od leta 1947 in smo to sorazmerno dolgo dobo porabili predvsem za zbiranje, urejanje in dokončno sestavljanje gradiva za splošni tehniški slovar. Hkrati smo pomagali pri sprotne čistitvi in enotjenju tehniškega jezika. Sekcija je skušala navezati stike z vsemi terminološkimi delavci in tudi z vsemi našimi pišočimi tehniškimi ljudmi, da bi tako ogrela za lepo strokovno besedo slehernega, ki dan na dan zadeva obnjo in žal zmerom znova ugotavlja, kako je marsikdaj hudo izmaličena. Žal pri tem zadnjem poskusu ni uspela. Niti objava posameznih gesel v Novi proizvodnji niti izbrano sporno besede v Slov. poročevalcu ni vzbudilo kaj prida odmeva, da bi sprožilo obravnavo vsaj med neposredno prizadetimi strokovnjaki. Na še manj plodna tla so padli vsakokrat dodani pozivi, naj se vsi, ki jim tehniški izraz dela težave, obračajo na našo sekcijo po nasvet ali morda celo rešitev.

Tehniško strokovno izrazje v zadnjem času živahno obravnava Društvo za varilno tehniko LRS, ki mu je uspelo prečiščeno slovensko strokovno besedo s svojega področja uvrstiti v mnogojezičen strokovni slovar ustrezne mednarodne organizacije in ki ji posveča primerno pažnjo tudi v svojem strokovnem glasilu. Agronomom se je ponudila priložnost za uveljavitev slovenskega strokovnega izraza pri Unescu. Strokovnjaki za raziskavo materiala prav zdaj delajo trojezični strokovni slovar s skoraj 3000 gesli. Posebno področje strokovnega izrazja obsega gostinska terminologija, ki jo bomo kmalu imeli v rokah.

Ni namen teh vrstic opravičevati obstoj sekcije, še manj pa, jemati komu veselje do dela in si prilaščati nekakšen monopol, pač pa je bilo treba ponovno opozoriti na vsak dan rastočo potrebo splošnega tehniškega slovarja. Pot do njega je morda daljša, kakor si mislimo, zato pa važno v svoj krog vse, ki podpirajo takšno prizadevanje.

Tehniška sekcija TK pri SAZU

Že pred sto leti je Levstik v Napakah slovenskega pisanja grajal postavljanje glagolov na konec stavka, še posebej pa napako, da ločimo pomožni glagol od povednega določila: »Vsak dan bereš, kolikor hočeš, stavkov tacih, da imajo pomožni glagol kmalu od začetka, ali dopovedovavnik pa stoji daleč zadaj notri v deseti deželi tam pri Jakobu Žerjavu.«

To napako v našem besednem redu je Levstik tako temeljito iztrebil, da je novejšim slovniciam niti ni bilo treba navajati, danes pa jo spet srečujemo. Naj navedem nekaj zgledov: Jaz se m pod vplivom napredno usmerjenega mladinskega gibanja tistih let bil mnenja. Snovi, ki bi jih italijanska cenzura bila zasegla. Nova vojvodina je po nastanku in razvoju iz slovanske Karantanije kljub prodirajočemu in rastočemu nemškemu vplivu bila zakoreninjena. In slednjič, tukaj je tako ali tako bil doma.

V vseh navedenih zgledih so pisci grešili proti Levstikovemu pravilu. Povednega določila nikakor ni mogoče ločiti od jedra povedka. Edino trpni deležnik je lahko od imenovanih zvez malo bolj oddaljen, a tudi ta ne preveč. Zdi se, da omenjena napaka v besednem redu nastane zato, ker pisec začne pisati stavek, ne da bi ga bil prej domislil do konca. Če najdeš tak ali podoben primer v časninarskem jeziku, je še nekako odpušljivo, nikakor pa kaj takega ne sodi v znanstveni jezik, še manj seveda v lepo knjigo.

F. Jesenovec

Kajetan Gantar

MORJA ŠIROKA CESTA

Znano je, da Prešeren v svojih pesmih, zlasti v raznih prisposodobah, zelo rad opeva morje, čeprav ga sam nikdar ni videl. Vse take primere je zbral in analiziral dr. J. Kastelic v svoji disertaciji »Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu« (DiS LVI, str. 118).

Tu bi se ustavil le ob eni taki slikoviti podobi iz pesmi »Mornar«: morja široka cesta. Od kod Prešernu to?

Pri Homerju se morje večkrat primerja s cesto. Tako n. pr. se v I. spevu Iliade morje imenuje »mokre steze« *ὄγρὰ κέλευθα*, v 312). V XII. spevu Odiseje je izraz »vozeč se po cestah morja« (*πόρους ἁλός ἐξερσείνων*, v. 259), v IV. spevu Odiseje pa izraz »širokocestnato morje« (*θαλάσση ἐνρύππορος*, v. 432). V Grčiji, ki je vsa prerezana z morskimi zalivi in prelivmi in ki je tudi po kopnem zaradi visokih gora le težko prehodna, je morje res skoraj edina cesta med posameznimi otoki in obalami.

Če pa je morje cesta, potem ni več daleč druga podoba, namreč da se ladja, ki drsi po morju, primerja z vozom. Tudi to podobo lahko najdemo pri Homerju, tako n. pr. v XIII. spevu Odiseje (vv. 81—84, v Sovretovem prevodu):